

- середніх шкіл міліції МВД СРСР / Под ред. П.В. Гончарова, В.И. Тихоненко. – М., 1987.
9. *Зубенко В.В.* Провадження оперативно-профілактичних справ як потреба сучасності // *Методологічні проблеми теорії і практики ОРД в сучасних умовах: Вісник ЛАВС.* – Луганськ, 2004. – Спецвип. № 2. – Ч. 1. – С. 53-60.
  10. Настанова про діяльність органів і підрозділів органів внутрішніх справ України з попередження злочинів: Затв. наказом МВС України від 25.06.2001 № 507.
  11. *Миронюк Т.В.* Правові та організаційні засади оперативно-розшукової профілактики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011.
  12. *Бобров В.Г.* Организационно-тактические основы предупреждения преступлений аппаратами уголовного розыска: материалы к лекции / для слушателей и курсантов учебных заведений МВД СРСР / В. Г. Бобров, А. Н. Мещеряков. – М.: Академия МВД СРСР, 1984. – 46 с.
  13. *Вагин О.А., Исиченко А.П., Шабанов Г.Х.* Оперативно-розыскные мероприятия и использование их результатов: Учеб.-практ. пособие. – М., 2006.
  14. Типовий план організації та проведення комплексного оперативно-профілактичного відпрацювання: Затв. наказом МВС України від 16.05.2003 № 496дск.
  15. Про підсумки оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України у 2010 р. та заходи МВС щодо підвищення її ефективності на пріоритетних напрямках: Рішення Колегії МВС України від 25.12.2010 № 26 км/1. – К., 2010.
  16. За ґратами обмежується свобода, а не права // *Іменем Закону.* – 2011. – 11 серпня 2011 (№ 32 (57829)). – С. 8-9.
  17. *Малыгин С.С., Чечётин А.Е.* Основы оперативно-розыскной деятельности: Курс лекций. – Екатеринбург, 2001.
  18. «Русский» рынок компьютерных преступлений в 2010 году: состояние и тенденции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.group-ib.ru/wp-content/uploads/2011/03/GIB-Issl-gynka_2010.pdf
  19. *Усынин В.М.* Процессуальные формы взаимодействия органов предварительного следствия и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, по уголовным делам на досудебных стадиях уголовного процесса: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Ижевск, 2005.
  20. *Гончаров П.В.* Оперативно-розыскные мероприятия по устранению обстоятельств, способствующих совершению преступлений: Материалы к лекции. – М., 1984.

Надійшла до редакції 25.10.2011

О.А. Вовчанська

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Висвітлено актуальні проблеми проведення освідування при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом, проаналізовані наявні у юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано тактичні прийоми проведення слідчої дії.

Ключові слова: освідування, тактичне забезпечення, тактика, тактичні прийоми.

Рассматриваются актуальные проблемы проведения освидетельствования при расследовании незаконной перевозки наркотических средств железнодорожным транспортом, анализируются имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предлагаются тактические приемы проведения следственного действия.

Ключевые слова: *освидетельствование, тактическое обеспечение, тактика, тактические приемы.*

This scientific article is devoted to consideration of actual problems of carrying out of an examination. The author have analysed the opinions available in the legal literature on this question, the tactical methods of carrying out of investigatory action have offered.

Keywords: *examination, tactical supply, tactis, tactical methods.*

Постановка проблеми. Останнім часом злочинність в Україні має тенденцію до стабілізації, що зумовлюється поєднанням законодавчих й організаційних заходів та наукових розробок, спрямованих на підвищення результативності розслідування взагалі і вдосконаленням проведення окремих слідчих дій зокрема. Однією з основних, специфічних та найскладніших видів діяльності правоохоронних органів є повне й швидке розкриття і розслідування злочинів та викриття винних у злочинній діяльності. Важливою умовою для ефективності цієї діяльності є повне та всебічне дослідження обставин справи, наявність доказів. Особливе місце серед усіх слідчих дій, що спрямовані на збирання інформації зі слідів-відображень, займає освідування.

При проведенні досудового розслідування освідування є досить поширеною слідчою дією, про що свідчить вивчення 1075 кримінальних справ, яке показало, що під час розслідування злочинів проти особи освідування проводилося у 14 % випадків.

Значення освідування під час проведення досудового розслідування надзвичайно велике. Вказана слідча дія дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінальної справи, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрямки розслідування. Від своєчасності та якості проведення освідування у багатьох випадках залежить успіх у розкритті та розслідуванні злочинів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення освідування зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімичев, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.І. Попов, М.В. Салтевський, В.М. Тertiшник, Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та інші. Значущість проведених наукових досліджень безперечна і досить велика, оскільки

ки ця слідча дія достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання тактичного забезпечення освідування із урахуванням сучасних умов.

Отже, **метою** цієї статті є висвітлення особливостей тактичного забезпечення освідування із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освідування є особливим різновидом слідчого огляду. У ході його проведення можуть бути виявлені різноманітні сліди злочину, зокрема, плями крові, сперми, слини та інших виділень людського організму, залишки пально-мастильних матеріалів чи спеціальних фарбників, наркотичних або отруйних речовин, волосся, текстильні волокна, залишки ґрунту тощо [1, с. 216], виявлення яких може мати вирішальне значення у кримінальній справі.

Отже, одним із важливих способів збирання та перевірки доказів є проведення такої слідчої дії, як освідування. Термін «освідування» в юридичній літературі вживається досить давно. Однак до цього часу не вщухають дискусії щодо процесуальної сутності цієї слідчої дії, її завдань і тактики проведення.

С.М. Стахівський зазначає [2, с. 30], що у 20-х роках минулого століття науковці під освідуванням розуміли діяльність лікаря чи спеціаліста у сфері медицини, які виконують завдання слідчого в тих випадках, коли для дослідження окремих питань потрібні спеціальні знання [3, с. 194]. У 60-х роках того ж століття думки вчених розділились. Одні дослідники вважали, що освідування – це один з видів слідчого огляду [4, с. 244]. Інші розглядали його як експертизу, якщо освідування проводить судово-медичний експерт, і як слідчий огляд – коли освідування проводить представник органу розслідування [5, с. 11].

Відповідно до ст. 193 КПК України при необхідності виявити або засвідчити наявність у обвинуваченого, підозрюваного або у потерпілого чи свідка особливих прикмет слідчий виносить про це постанову і проводить освідування. Якщо необхідно провести судово-медичне освідування обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого або свідка, то таке освідування за вказівкою слідчого проводить судово-медичний експерт або лікар.

Слід зазначити, що фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди злочину, виявлення яких має значення для встановлення істини у справі. Юридичною – постанова слідчого.

Отже, під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу дію, яка проводиться на підставі постанови слідчого і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, стану сп'яніння і його ступеня, інших ознак та властивостей, що мають значення для кримінальної справи.

Головним завданням освідування є встановлення наявності чи ві-

дсутності слідів злочину або особливих прикмет на тілі живої людини з метою з'ясування обставин учиненого злочину та розшуку злочинців, що переходується від слідства та суду.

Так, у м. Дніпропетровську біля нічного клубу «Балатоніус» ударом ножа у живіт було вбито таксиста І. При проведенні огляду місця події на дверцятах автомашини, біля якої був учинений злочин, було виявлено сліди крові, що залишені, як з'ясувалося пізніше, закривавленою рукою злочинця. Під час проведення оперативно-розшукових заходів було затримано підозрюваного Ф., якого освідували відразу ж після затримання. Оскільки руки Ф. були старанно вимиті, то слідчий вилучив у нього відкладення речовин із піднігтьового ложе. При проведенні експертизи було встановлено, що у вмісті, взятому з піднігтьового ложе, була виявлена кров, яка співпадала з групою крові убитого І.

На відміну від інших видів слідчого огляду, освідкування порушує право на недоторканність та особисту свободу громадян, пов'язане з можливістю розголошення інтимних обставин їх життя. Зважаючи на це, законодавець виділив освідкування у самостійну слідчу дію і визначив спеціальні правила його проведення.

Об'єктами освідкування є:

- підозрюваний та обвинувачений, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, татування, родимки, родимі плями, рубці, шрами), сліди боротьби, залишені потерпілим, поранення та інші ознаки;
- потерпілий, на тілі якого можуть бути різноманітні поранення, тілесні ушкодження і сліди злочину – крові, сперми та інших виділень людини;
- свідок, на тілі якого можуть бути сліди, які стосуються злочинної події.

На нашу думку, у тих випадках, коли вищезазначені особи відмовляються від освідкування, дана слідча дія проводиться у примусовому порядку.

Однак С.М. Стахівський зазначає [2, с. 31-32], що дискусійним залишається питання щодо можливості примусового освідкування потерпілого, свідка, підозрюваного і обвинуваченого. В окремих випадках лунає думка, що це пов'язано з наявністю сукупності доказів у кримінальній справі. Якщо їх достатньо і без результатів освідкування, слідчий може відмовитись від цієї процесуальної дії. Якщо прийняти рішення у справі без результатів освідкування неможливо, слід проводити примусове освідкування особи [6, с. 106-107]. М.М. Михеєнко, В.Т. Нор і В.П. Шибіко зазначають, що освідкування підозрюваних і обвинувачених може проводитись як у добровільному, так і в примусовому порядку. Освідкування потерпілого і свідка проводиться за їх згодою. Однак далі автор заперечує собі і пише, що як виняток потерпілого можна освідкувати примусово, але лише тоді, коли підозрюваний заявляє про це клопотання, захищаючись від обвинувачень у вчиненні насильницького злочину, висунутих потерпілим [7, с. 254].

С.М. Стахівський погоджується з науковцями, які вважають, що

освідування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку. Це стосується всіх осіб (включаючи потерпілого). Постанова слідчого про освідування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди зацікавлені у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідування можна розуміти як приховану протидію [2, с. 32].

Таку позицію підтримують і 76 % опитаних працівників слідчих підрозділів.

Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України можна виокремити два види освідування (за суб'єктом проведення):

- слідче, яке проводиться органом досудового розслідування;
- судово-медичне, яке проводиться судово-медичним експертом чи лікарем.

Слідче освідування проводиться слідчим з метою виявлення слідів злочину та особливих прикмет на тілі людини, коли не потрібно спеціальних знань. Рішення про таке освідування оформляється постановою. Участь понятих при проведенні освідування законодавець віддав на розсуд органу досудового розслідування (слідчого чи дізнавача) [2, с. 31], результати проведення такого освідування оформляються протоколом.

Слідчий не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. При освідуванні не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або небезпечні для її здоров'я.

До проведення освідування слідчий повинен вживати необхідних організаційно-підготовчих заходів, до яких можна віднести:

- прийняття рішення про проведення слідчої дії;
- визначення кола питань, які підлягають з'ясуванню;
- добір учасників слідчої дії;
- обрання часу та місця проведення освідування. Б.Є. Лук'янчиков зазначає, що визначення учасників слідчої дії, вибір місця та технічних засобів мають свою специфіку. Так, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, освідування доцільно проводити за участю судового медика. Оскільки йому може знадобитися медичне обладнання, зрозуміло, що найкращим місцем для проведення цієї слідчої дії буде медичний заклад [8, с. 32];
- підготовка технічних засобів фіксації ходу та результатів освідування;
- визначення тактики проведення слідчої дії;
- проведення інструктажу серед усіх учасників слідчої дії і складання плану.

Під час проведення даної слідчої дії слідчий повинен обирати найбільш раціональну послідовність виконання дій освідування. Залежно від виду учиненого злочину, характеру розшукуваних об'єктів

чи особливих прикмет, а також фактичних даних, отриманих під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, освідування може проводитися суцільним або вибірковим методом.

Виявлені під час освідування сліди мають бути детально описані у протоколі, зафіксовані за допомогою фотозйомки або відеозапису чи складання схем, малюнків та по можливості вилучені й приєднані до кримінальної справи. Якщо під час проведення освідування у слідчого виникає необхідність оглянути одяг чи інші речі особи, то проводиться огляд речей і предметів (ст. 190 КПК України) зі складанням окремого протоколу.

Про результати освідування, проведеного слідчим, складається протокол, який підписують слідчий та освідуваний.

Судово-медичне освідування проводиться судово-медичним експертом або лікарем, коли необхідні спеціальні знання у галузі медицини.

Судово-медичне освідування найчастіше проводиться з метою виявлення та засвідчення наявності на тілі людини слідів злочину (подряпини, сліди укусу) чи визначення певного стану особи (алкогольного чи наркотичного сп'яніння). Для засвідчення особливих прикмет особи, якщо це пов'язано з оголенням окремих частин тіла, які традиційно прикриті одягом, також проводиться судово-медичне освідування [2, с. 30-31].

За результатами медичного освідування судово-медичний експерт складає акт судово-медичного освідування, а лікар – видає довідку.

Висновок. Освідування є досить важливою слідчою дією. Неякісна підготовка до освідування, будь-яке зволікання тягне за собою втрату важливих доказів. Працівники слідчих і оперативних підрозділів під час проведення освідування повинні широко застосувати увесь арсенал загальних та спеціальних методів криміналістики, особливо техніко-криміналістичних засобів й методів роботи зі слідами та іншими речовими об'єктами, що дозволить ефективно та якісно проводити дану слідчу дію.

Бібліографічні посилання

1. *Тертишник В.М.* Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002.
2. *Стахівський С.М.* Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Наук.-практ. посіб. – К., 2009.
3. *Громов В.* Дознание и предварительное следствие. – М., 1928.
4. *Строгович М.С.* Уголовный процесс. – М., 1946.
5. *Терзнев Н.В.* Процессуальная природа освидетельствования // Советское государство и право. – № 7. – 1954. – С. 11-13.
6. *Маркс Н.А.* Некоторые тактические, психологические и этические аспекты освидетельствования потерпевших // Методика и психология расследования преступлений. – Вып. 52. – Свердловск, 1977. – С. 106-108.
7. *Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П.* Кримінальний процес України. – К., 1999..
8. *Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчикова В.Є.* Освідування у справах про злочини, пов'язаних з незаконним бігом наркотиків // Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах: Тези доповідей наук.-практ. конф. – К., 2002. – С. 31-33.

Надійшла до редакції 25.11.2011